

“BELİRSİZİN BİLİMLERİ: İNSAN BİLİMLERİ İÇİN YENİ BİR EPİSTEMOLOJİ” KİTAP İNCELEMESİ

Yelda Yılmaz¹

Yazar: Abraham Moles

Çeviren: Nuri Bilgin

Orijinal Adı: Les Sciences de l'Imprécis

Basım Yılı ve Yeri: 2018, İstanbul

Basım Sayısı: 5. Baskı

Yayınevi: Yapı Kredi Yayınları

Sayfa Sayısı: 347

ISBN: 978-975-363-087-5

Öz

Abraham Moles (1920-1992), geniş bir disiplin yelpazesinde çalışmış, doğa bilimlerinden sosyal bilimlere kadar çeşitli alanlarda katkıda bulunmuş önemli bir bilim insanıdır. “Belirsizin Bilimleri: İnsan Bilimleri İçin Yeni Bir Epistemoloji” kitabı, sosyal bilimler ve insan bilimleri alanlarında belirsizliğin rolünü ve bu bilimlerin epistemolojik temellerini sorgulamaktadır. Moles, bu eserde, sosyal bilimlerin ve insan bilimlerinin doğa bilimleri gibi kesinlik arayışına bağımlı olmalarının, bir ideolojiye dönüşmesini eleştirmektedir. Moles’un kitabı, belirsizliğin, insan bilimlerinin doğasında var olan ve mutlaka incelenmesi gereken bir kavram olduğunu savunmaktadır. Kitap, doğa bilimlerinden farklı olarak sosyal bilimlerin ve insan bilimlerinin belirsizliği nasıl ele alması gerektiğine dair yeni metodolojik yaklaşımlar sunmaktadır. Moles, bilimin kesinlik arayışının, belirsizliğin varlığını göz ardı ettiğini ifade eder ve belirsizliğin bilimin bir parçası olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Moles, sosyal bilimler, insan bilimleri, belirsizlik.

¹ İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, yelda.yilmaz@izu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0129-5130

Book Review: Les Sciences de l'Imprécis

Abstract

Abraham Moles (1920-1992) was an influential scientist who worked in a wide range of disciplines and contributed to various fields, from natural sciences to social sciences. His book "The Sciences of the Uncertain: A New Epistemology for the Human Sciences" questions the role of uncertainty in the social and human sciences and their epistemological foundations. In this book, Moles criticizes the dependence of the social and human sciences on the pursuit of certainty, like the natural sciences, which has turned into an ideology. Moles' book argues that uncertainty is inherent in the human sciences and must be examined. Unlike the natural sciences, the book offers new methodological approaches to how the social and human sciences should deal with uncertainty. Moles argues that science's quest for certainty ignores the existence of uncertainty and argues that uncertainty should be accepted as part of science.

Keywords: Moles, social sciences, human sciences, uncertainty.

“Belirsizin Bilimleri: İnsan Bilimleri İçin Yeni Bir Epistemoloji” kitabını tahlil etmeden önce yazarı Abraham Moles’u (1920–1992) takdim etmekte fayda vardır. Yaşamında II. Dünya Savaşı döneminin etkileri görülen Moles; doğa bilimleri, hukuk, elektrik ve ses mühendisliği, fizik, felsefe, psikoloji, iletişim gibi farklı disiplinlerde çalışmaları bulunan, bu alanlarda ders veren önemli bir bilim insanıdır. Biri fizik diğeri felsefe alanında olmak üzere iki farklı doktora tezi sunmuştur. Strazburg'da École de Strasbourg adı verilen “İletişimde Sosyal Psikoloji Enstitüsü”nü kurmuş, Louis Couffignal tarafından kurulan Fransız Sibernetik Derneği'nin başkanlığını yapmıştır. Yaşamı boyunca otuzun üzerinde kitap, üç yüz ellinin üzerinde makale kaleme almıştır. Belirsizin Bilimleri kitabının çevirmeni Nuri Bilgin ile Strasbourg Louis Pasteur Üniversitesi Sosyal Psikoloji Enstitüsü'nde yolları kesişen yazar, iki yıl boyunca Bilgin'in asistanlığı eşliğinde akademik çalışmalar yürütmesinin yanı sıra kendisine doktora tez danışmanlığı yapmıştır. Moles'un yaşamında önem arz eden bazı eserleri şunlardır: Belirsizin Bilimleri, Kültürün Toplumsal Dinamiği, Bilişim ve Estetik Algı Teorisi.

Abraham Moles “Belirsizin Bilimleri” adlı eserini doğa bilimlerinin aksine kesin olmayan şeklinde tanımladığı sosyal bilimler/insan bilimleri için yeni bir yöntembilim arayışına kaynaklık etmesi ve özellikle fizikçilerin/matematikçilerin bilim dünyası üzerinde kurduğu hegemonyanın, diğer bir deyişle ölçme ve kesinlik arayışı bağımlılığının bir ideolojiye dönüşmemesi gerektiği savını vurgulamak amacıyla yayımlamıştır. Yalnızca kesin olanın iyi olduğu düşüncesi sebebiyle belirsizin olumsuz olarak anlaşıldığını düşünen yazar, bu duruma karşıdır. Ona göre yaşam boyunca birtakım karmaşık, muğlak ve belirsiz şeylerle, olgularla veya olaylarla karşılaşılması muhtemel bir durumdur. Kesinlik iddiasında olan tabiat bilimlerinde de belirsizlik payının olduğunu ifade eden Moles, bu açıdan kesin-belirsiz ayrımını epistemolojik bir ayrım olarak değil tarihsel bağlamda konumlandığı iddiasındadır. Önemli olan belirsizliğin varlığını kabullenmek ve belirsizliği inceleyebilmek için doğa bilimleri yöntemlerinden farklı olan yeni metodolojik yaklaşımlar geliştirilebilmesidir.

Kitap önsöz, giriş, sonuç, kaynakça ve dizin haricinde toplam sekiz ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerin isimleri sırasıyla şunlardır: “Zayıf Rasyonellik ve Asgari Bilimsellik”, “Doğası Gereği Bilinemez Olan: Dünyanın Başlangıcından Bu Yana Gizlenmiş Şeyler”, “Belirsizin Epistemolojisi: Mantıklar ve Alt-Mantıklar”, “Bileştirme Yoluyla Çözümleme: Yapısal Yöntem ve Modelleştirme”, “Belirsizin Bilimlerinin Metodolojik Yanları”, “Belirsizin İşlenmesi Yöntemlerinden Bir Örneklem: İnsan Bilimlerinin Durumu”, “Belirsizin Bilimlerinde Hata ve Yaratma”, “Mikro-Psikoloji: İnsanın Biliminde Görüntülerin Belirsizliğini Dikkate Alan Bir Örnek”. Moles, kitabını belirsiz (muğlak) kavramının ne olup olmadığı, nasıl tasnif edilmesi ve incelenmesi gerektiği üzerine temellendirmiş ve başlıkların içeriğini de bu doğrultuda şekillendirmiştir.

Kitabın ilk bölümünde 19. yüzyıl sonuna doğru evrensel bilgiye ulaşma çabasının giderek belirginleştiği ve standartlaştırma kaygısının her şeyin ölçülmesi ihtiyacını doğurduğu ile söze başlanmıştır. Bilimsel araştırmalar, istatistik biliminden yararlanılarak yürütülmüş ve tüm dünya (!) %95 güven aralığı içerisinde açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak yazar tarafından aktarılan bilim tanımına göre “Bilim tamamlanmış olmaktan öte bir süreçtir. Fizikçinin beyniyle donatılmış olarak doğmamıştır” (Moles, 2018, s. 18). Sebebi her ne olursa olsun, belirsiz olanla ilgilenmek yerine kesini ve evrenseli arama arzusu bilimin asıl odağı olmuştur. Belirsizin ortaya çıkışına mutlak bir belirlilik arayışına yol açmıştır.

Kitapta savunulan görüş, kesin olan doğa bilimleri kadar kesin olmayan bilimlerin de bilimsel gelişme sürecinin bir zorunluluğu olduğudur. Bilim, belirsiz evreninden bağımsız düşünülemez. Belirsiz bilimleri insan bilimleri ve sosyal bilimlerle eş değer gören Moles, doğa bilimlerinin içerisinde de belirsiz/muğlak bilgilerin yer alabileceğini eklemektedir. “Belirsizin bilimleri” bu noktada açıkça görülmeyen ve yer almayan bilgilerin bilimidir.

İkinci bölümde, yazar tarafından bilimsel gerçeklik algıları kapsamlı bir şekilde sorgulanmıştır. Moles’a göre sosyal bilimlerin insanı açıklamadaki rolü tamamen sahtedir. Bilimsel olguların kesinliğini ortaya koyma amacıyla hareket eden sosyal bilimler, imkânsız bir arayış içerisinde. Yürütülen bilimsel ve akademik çalışmalar, yanlı ve belli bir amaca hizmet edecek şekilde kurgulanmaktadır. Gerçeklik, herhangi bir sebeple ulaşılamaz olduğunda kurgulanarak gerçekliğin bir yorumu haline getirilmektedir. Bu bakımdan, araştırmalar hâlihazırda saptanmış bilgilerin farklı varyasyonları veya genişletilmiş halleridir.

Üçüncü bölümde, belirsizin bilimlerinin incelenmesi için var olan yol ve yöntemlerden bahsedilmiştir. Belirsizin bilimlerinin genel bir metodolojisi olduğunu vurgulayan yazar, durumu sosyal bilimlerle örneklendirmektedir. Yazara göre sosyal bilim uzmanları istatistik geçerlik testleriyle anlamlı korelasyon çiftleri bulabilir veya grafik bir temsilden hareketle bir konu hakkında fikir edinebilir. Bilimsel betimlemeler, hiçbir zaman mükemmel veya kesin olmasalar da bilimsel süreci gözlemcinin perspektifinde genel bir düzeyde tanımlama olanağı sunmaktadır. Belirsizlik, araştırmacının zihinsel çerçevesinin öznel ve fenomenolojik bir yansımasıdır.

Dördüncü bölümde, Moles tarafından yapısalılık ve bilimsel düşüncelerin modelleştirilmesi üzerine yöntemler önerilmiştir. Konuyu açıklarken disiplinler arası inceleleyen yazar, farklı disiplinlerdeki bilim insanlarının bir arada çalışmasıyla yaşanabilecek olası sorunları gözden geçirmek gerektiğini dile getirmiştir. Nitekim yazar disiplinler arası çalışma yürütmenin kolay olmadığını ve başka bir dili benimsemek gerektiğini düşünmektedir. Belirsizin bilimlerini modelleştirme fikrinde ise belirsizin bu şekilde anlaşılacağı kanaatindedir.

Yazar beşinci bölümde, belirsizin bilimlerinin metodolojik yanlarını matematiksel işlemler ve tekniklerle izah etmiştir. Burada amaç belirsizin bilimlerini kesinliğe kavuşturmak değil kısmi de olsa bilinmeyenlerle ilgili bir öngörüye ulaşmaktır. Bu durum muğlaklıklarını azaltan bir dizi formülasyona ulaşmak, belirsiz kavramları birbirinden ayırt etmek ve adlandırmaya çalışmaktır. Moles, bilimsel düşüncenin bütünüyle deneye bağlı olmadığını mutlak surette altını çizmektedir.

Altıncı bölümde, belirsizin bilimleri içerisinde insan bilimlerinin durumu değerlendirilmektedir. Moles, insan bilimlerinin sıklıkla nicel yöntemleri kullandığını aktarmaktadır. Tüm bu yöntemler, bir bakıma belirsiz ilişkileri ve muğlak kavramları işlemek için oluşturulmuştur. Ancak insan bilimlerindeki araştırmacılar bu işlemleri kullanmak yerine daha önce keşfedilen “güvenli” bir alanda dolaşmakta, bilinmeyi öğrenme gayesinde bulunmamaktadır.

Yedinci bölümde, belirsizin bilimlerinde yaratma eylemi ve hata payı üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur. Moles, belirsizliğin hata payını arttırdığını; bir olayda, olguda belirsizliğin artmasıyla birlikte hata yapma riskinin artacağını savunmaktadır. Burada insan bilimlerinin/sosyal bilimlerin görevi, bir hakikati tanımak için sahip olunan sınırlı olanakları değerlendirmek ve deneysel alanda çözümlenemeyen konuları dikkate almaktır. Bu görev gerçekleştirilirken diyalektik bir şekilde kabul edilmesi gereken olgulardan birisi de hatalardır (2018:290). Hatalar, yaratıcı bir zihin aktivitesidir. Hakikate ise bu hatalar dizisinin düzeltilmesi ve belirsizliğin ilkelerini kabul etmek ile ulaşılabilir.

Yazar kitabın son bölümünü insan bilimlerindeki belirsizliği örneklemek açısından doğrudan mikro-psikolojiye ayırmıştır. Mikro-psikoloji, sıradan olan şeylerin ötesinde özel olanı belirleme ve gözleme eylemidir. Mikro-psikolojinin metodolojik altyapısını benzer vaka araştırmaları, mikro-senaryolar ve dramatisasyon ilkelerine dayanan araştırmalar oluşturmaktadır. Bu yöntemler bireysel veya toplumsal düzlemde olguları, olayları, durumları derinlemesine inceleme, ayrıntılarını görme olanağı sunmaktadır.

Moles'a göre insan bilimleri/sosyal bilimler ortaya çıkış süreçlerinden itibaren belirsizlikle (muğlaklık) karşı karşıyadır. Ancak belirsizin bilimlerinin gerçek bir yöntembilimi henüz oluşmamıştır. "Gizil" faktörlerin hep var olacağı bilgisinden hareketle, belirsizin bilimlerini tasnif eden ve değerlendiren farklı metodolojik yaklaşımlara ihtiyaç vardır. Moles, bu konudaki ihtiyacı "Belirsizin Bilimleri" adlı eserinde gerek nicel gerek nitel içerikli tespitlerle temellendirmiştir. Eserinde belirsizliğin ve olasılığın bilimsel ve felsefi alanlardaki rolünü tarihsel ve kültürel bir perspektiften incelemiştir.

Moles, belirsizlik ve bilgi arasındaki ilişkiyi irdeleyerek epistemolojik sorulara da yanıt aramaktadır. Belirsizlikle başa çıkmanın yollarını ve bu durumun bilgi üretme süreçleri üzerindeki etkilerini eserinde tartışmaktadır. Hem akademik hem de pratik bağlamda belirsizlikle ilgili derinlemesine bir analiz sunarak bilginin doğası ve sınırları hakkında değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu yaklaşımı, bilginin doğası ve sınırları hakkında felsefi tartışmaların genişlemesine katkı sunmaktadır.

Nihai olarak ifade edilmelidir ki Moles'un bu eseri özellikle matematik, fizik ve sosyal bilimlerin ulusal ve uluslararası akademik çevrelerde ilgi görmektedir. Kitabın yazım dili ve vermek istediği iletileri genel itibarıyla anlaşılır ve nettir. Bazı başlıklar altında aktarılan istatistiksel bilgilerin yer yer ölçme alanında uzmanlık gerektirdiği düşünülmektedir. İnsan bilimlerinin/sosyal bilimlerinin tarih boyunca kesinlik ve evrensel bulma arayışına yazar tarafından getirilen eleştiriler örneklerle net bir şekilde somutlaştırılmış, yapıcı çözüm önerileri getirebilmek için mevcut yönetsel yaklaşımlar değerlendirilmiştir. Bu bakımdan, kesin ve kesin olmayan bilimlere dair ufuk açıcı bir nitelik taşıdığı düşünülerek yeni okuyuculara tavsiye edilmektedir.

KAYNAKÇA

Moles, A. (2018). Belirsizin Bilimleri: İnsan Bilimleri İçin Yeni Bir Epistemoloji. 5. Baskı. Nuri Bilgin (Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.